

Det siste bjørnefallet i Sandmo-marka.

Av Harald Sandmo.

På 1800-tallet kunne en treffe på bjørn i områdene rundt Valnesvatnet, også i Sandmo- og Birkeli-marka. Men ut fra historier og fortellinger ser det ut til at det oftest var streifdyr, da det foreligger få beretninger om husdyrtap pga. bjørn. Rundt 1870 ble ei geit tatt av bjørn på Birkeli, noe som utløste en bjørnejakt som førte til det siste bjørnefallet i dette området. På 1890-tallet ble noen sauer tatt av bjørn i Falkflaugdalen. Det ble satt ut selvskudd uten at noen bjørn ble skutt. Også i Sandmodalen (ved Saurvatnet) ble det observert bjørn rundt 1900, men der er det ikke nevnt noe om tap av husdyr. Etter dette foreligger det ikke rapporter om bjørn i dette området.

Dette i motsetning til for eksempel i Beiardalen, hvorfra det foreligger mange historier om tap av husdyr p.g.a. bjørn. Der ble det også felt mange 10-talls, kanskje over 100 bjørner på 1800-tallet. Det siste bjørnefallet der skjedde så sent som i 1929.

I dette området, på høyden mellom Vakkerdalen og Skålsvikvatnet, skjedde det siste bjørnefallet i Sandmo-marka. I bakgrunnen Sandhornøya/Sandhornet. (Foto: Harald Sandmo.)

Tilbake til bjørnefallet etter tapet av ei geit på Birkeli. Det skjedde i Sandmo-marka, nærmere bestemt på høyden nord for Skålsvikvatnet, mot Vakkerdalen. Bjørnen ble skutt på kort hold av Lars Christian Jonsen (1842 – 1911) fra Birkeli. Han var da nylig flyttet dit fra Hammernes i Beiarn.

Geværet han brukte var ei såkalt fuglerifle, munnladnings- og flintlåsbørse, med kule på størrelse med ei ert. Med på bjørnejakta var også Hans Mikal Pedersen (Sandmo-Hans), (1826 – 1905) fra Sandmo og Karl August Freding (1850 – 1923) fra Sørvik (ved Valnesvatnet).

Lars Jonsen's sønn, Lars Johan Birkeli (1879 – 1964) hørte mange ganger som gutt faren fortelle om denne bjørnejakta, og på sine eldre dager skrev han ned sine erindringer om dette. Hans fortelling gjengis her:

”Da min far Lars Jonsen, som var født på Hammernes i Beiarn, flyttet til gården Birkeli omkring 1870, gikk det rykter om at det var bjørn i skogene der omkring. Det viste seg også snart at det var tilfelle, for allerede første høsten etter at de flyttet til Birkeli fikk de merke at bjørnen var ute. Den herjet i geiteflokkene, og selveste bjellegeita ble slått i hjel.

”Bjørnejeger” Lars Jonsen. (Foto: ukjent.)

Da resten av geiteflokkene kom ned til gården, ante man uråd, og far og mor tok hunden med seg og gikk straks til skogs. De fikk øye på bjørnen som holdt på å grave over geita. Mor fortalte at da hun hørte bjellen klinge mens bjørnen strevde med å grave ned byttet sitt, gråt hun ved tanken på bjellegeita si. Hunden som de hadde med seg, var en riktig argsint tass og holdt et svare leven med bjørnen. Bamsen slo etter bikkja, og kastet etter den det den kunne få tak i. Til slutt måtte likevel bjørnen gi seg, og den ruslet inn i skogen. De så ikke mer til den den høsten.

Men da våren kom, kom bjørnen på ny inn i bildet. I den tiden ble det holdt omgangsskole, og en dag da lærer Størseth kom fra indre Beiarn for å undervise kom han innom oss og fortalte far at han hadde sett bjørnespor, og nå mente han det måtte gjøres noe. Far gikk straks over til Sandmo og derfra til Sørvik og fikk to gubber med seg. Kallene hadde ikke rare våpnene til å gå på bjørnejakt med, det var jo bare flintlåsbørser den tiden. Sandmo-Hans hadde selv en bjørnebørse, Karl Freding Sørvik fikk låne fars bjørnebørse, mens far hadde en såkalt fuglerifle, hvor kulen er så stor som en liten ert. Med disse våpnene tok de tre karene opp jakten. De fulgte sporene, for det lå ennå snøflekker igjen. Da de kom til et sted som heter Vakkerdalen ble de enige om å skilles. Sandmo-Hans og Karl Freding gikk oppover et dalsøkk og min far gikk langs rabben i forsøk på å danne en slags skytterlinje. Det var pent vær, solen varmet godt, og bjørnen hadde lagt seg i solbakken mot vest og døset av. Men uhellet ville at de to som gikk langs dalen ble oppdaget. Vinddraget sto mot stedet der bjørnen lå, så den ante uråd og fant det tryggest å stikke av, - og tok veien i retning mot stedet der far kom ruslende med fugleriflen sin. Hva skulle han vel gjøre uten annet våpen? Far skjønte straks at hvis han ikke handlet fort, var spillet tapt. Han var en flink og sikker skytter, og fant at han måtte ta sjansen og skyte. Bjørnen ble truffet i hjertet, og ble liggende død på stedet. Da de to andre kallene hørte skuddet, trodde de at far skjøt for at de skulle høre hvor han var. Begeistringen var stor da de fikk se at bjørnen var skutt.

Så måtte kallene lage riskjelke og dra bamsen ned av fjellet til Holmvatnet som ennå lå frosset. Der ble det sendt bud til Sandmo, og en av sønnene på gården kom med hest. Det var det imidlertid ikke stor hjelp i, for da hesten kjente lukten av bjørnen, satte den av gårde i vill redsel, så de var lettet da de fikk den inn på stallen igjen og var ferdig med den historien.

Kallene måtte bruke en skikjelke, og bjørnen ble dradd til Birkeli. Der ble den flådd på et berg der snøen var gått bort så det lå bart. Skinnet fikk lensmann Haagen Olsen i Gildeskål. Jeg husker ikke om far sa noe om han fikk noe for skinnet.

Den tids flintlåsbørser og disse mennene som denne historien forteller om er ute av sagaen nå. En ting er i alle fall sikkert. Selv om jeg nå kanskje er den eneste som kan fortelle denne bjørnehistorien så vet jeg at den er sann fra først til sist. Far fortalte den så ofte når det kom fremmede, og vi smågutter var alltid ivrige tilhørere og fulgte nøye med. Særlig syntes far det var morsomt at han skjøt bjørnen med ei fuglerifle.”

Her, på Bjørnberget/Bjørnhelleren på Birkeli, like ved husene, ble bjørnen flådd.
(Foto: Harald Sandmo)

Så langt Lars Birkeli's beretning slik den var gjengitt i Nordlandspostens julenummer i 1960. Samme hendelse er også beskrevet, dog i en litt kortere versjon, i E. Vegusdal Eriksens bok "Atterklang fra gammeltida" som kom ut i 1953. Der angis historien å være dels opptegnet, dels fortalt av Lars Birkeli.

Hovedtrekkene i disse to beskrivelsene er lik, men noen detaljer avviker og skal nevnes her.

Ang. tidsangivelse av bjørnejakta: Ovenfor er angitt ca. 1870, mens det i boka fra 1953 angis "åra omkring daler- og kroneskiftet". Daler ble avskaffet som mynt i Norge i 1875. Ut fra dette bør "1870-årene" være en nokså sikker tidsangivelse.

Der bjørnen ble observert etter å ha tatt bjøllegeita, fortelles det i boka fra 1953 av Lars at "han far sendte da bjørnen et streifskudd, så den tok til rømmings. Etter det far antok, hadde samme bjørn hatt hiet sitt i Veikåsen øverst i Eggesvikdalen.”

I boken fra 1953 oppgis det at stedet der bjørnen ble skutt var like ved en bergrygg og at denne senere ble hetende "Bjynn-berget". (Bjynn er opprinnelig dialekt-ord fra Rana for bjørn og som har fulgt med innflyttere derfra til Beiarn.)

Det oppgis også at "lensmann Håka Olsa (Hågen Olsen) kjøpte skinnet, for fem daler var det vist.”

Ingen skrevne kilder sier noe om hva som ble gjort med bjørnekjøttet, men en må anta at det ble det tatt til matauk og spist, noe som var vanlig etter bjørnejakt i den tida.

Det finnes også andre minner og suvenirer fra denne jakta. Berget der bjørnen ble flådd ligger like ved husene på Birkeli, og også dette berget ble etter dette kalt Bjørnberget/Bjørnhelleren. Den ene tanna fra bjørnen er fortsatt i Johan Birkeli's eie. Ei "tang" som ble brukt til støping av kulene til fuglerifla som ble brukt, eies av Laila Sveistrup, og krutthornet som hørte til fuglerifla fins fortsatt på Birkeli.

Denne ”tanga” ble brukt til å støpe kuler til fuglerifla. (Ei ert er brukt som referanse for størrelsen av kula.) (Foto: Harald Sandmo.)

Den ene tanna fra bjørnen som ble skutt i Sandmarka. (Foto: Gjermund Birkeli.)

Våpnene som ble brukt på bjørnejakta er imidlertid borte. I januar 1943 ble fuglerifla beslaglagt av tyskerne under en razzia på Birkeli. Den var gjemt i ei vugge på loftet i Larshuset, men ble raskt funnet. Hvor det ble av Lars Jonsens bjørnebørse vites ikke. Det er også usikkert hvor det er blitt av bjørnebørsa til Sandmo-Hans. Den var før krigen i Olvar Sandmo's eie. Men av frykt for tilsvarende razzia på Sandmo som på Birkeli senket Olvar flere våpen i Djupvatnet i 1942/1943, så sannsynligvis havnet også bjørnebørsa der.

Kilder:

Erling Vegusdal Eriksen: Beiarn soknekalls historie

E. Vegusdal Eriksen: Atterklang fra gammeltida

Sigvart Falkflaug: Falkflaug's bosettnings historie

Lars Birkeli

Johan Birkeli

Inge Lars Birkeli

Harald Kjellså

Laila Sveistrup

Lilly Karlsen